

TUDOR ARGHEZI ÎN LIMBA GERMANĂ *)

DE

CORNELIA ANDRIESCU

Poezia lui Tudor Arghezi, cu o limbă atât de bogată și de plastică, a ridicat în fața traducătorului german numeroase dificultăți. Vedem aici un motiv în plus, chiar dacă nu împărtășim întotdeauna soluțiile propuse de traducător, pentru a aprecia în mod deosebit rezultatele nuncii sale, care sînt, de cele mai multe ori, remarcabile. Aceste rezultate n-ar fi putut fi obținute dacă versurile lui Arghezi n-ar fi găsit în tălmăcitorul german, Alfred Margul-Sperber, un autentic și talentat poet. La acest factor trebuie adăugată și împrejurarea că traducătorul stăpînește bine ambele limbi.

Trebuie să remarcăm, de la început, că, datorită factorilor amintiți mai sus, traducerea, chiar cînd este mai liberă, nu trădează, în genere, originalul. Dacă fidelitatea literală este ocolită, în multe din poeziile traduse, mai rar este trădat conținut de idei și păgubită fidelitatea de atmosferă. Faptul acesta ni se pare deosebit de important, dacă ne gândim că, în numeroase cazuri, cînd este abandonată litera originalului, această distanțare ne obligă să constatăm că traducătorul a scris, de fapt, o poezie, cu meritele sau cu lipsurile ei, care îi aparține mai mult lui decît autorului pe care și-a propus să-l înfățișeze cititorilor de altă limbă. Munca lui Alfred Margul-Sperber, deși termenul „Nachdichtung” de pe copertă poate provoca nedumeriri, trebuie privită numai ca un act de traducere.

Pot fi citate numeroase poezii din culegerea de versuri din opera lui Arghezi, tipărită nu de mull la Viena, care confirmă, în mod strălucit, calitatea muncii traducătorului. Limităm exemplificarea numai la cîteva din poeziile traduse de Alfred Margul-Sperber. Dintre acestea nu poate lipsi, bineînțeles, cunoscuta poezie *Testament*, cu atât mai mult cu cît versurile ei au și semnificația unei arte poetice. Analiza ei ne va permite să trecem mai ușor și mai direct la problemele pe care le ridică transpunerea operei lui Arghezi în alte limbi. Referințele poetului român la necesitatea improspătării limbajului poetic cu elemente noi indică, pe de o parte, căile pe care a mers acesta în activitatea sa artistică ulterioară și, pe de altă parte, necesitatea de a urmări, în versiunea germană, echivalentele lingvistice pe care le propune traducătorul pentru a face evidente aceste înnoiri în lexic, în construcția imaginilor și în sintaxă.

Prima strofă a poeziei este tradusă destul de liber. Traducătorul face evidente eforturi să meargă în sensul metaforei din original, destinată să concretizeze munca chinuitoare a generațiilor anterioare, care au înlesnit atingerea unei trepte noi în urcușul lor anevoios și nespectaculos — creația artistică:

*În seara răzvrătită care vine
De la străbunii mei pînă la tine,
Prin rîpi și gropi adînci,*

*) Tudor Arghezi, *Gedichte. Auswahl und deutsche Nachdichtung* von Alfred Margul-Sperber, Bergland Verlag, Wien, 1961.

*Suite de bătrînii mei pe brînci,
Și care, tinăr, să le urci te-așteaptă,
Cartea mea-i, fiule, o treaptă.*

(p. 9)¹

Versurile acestea, greu de tradus din cauza analogiilor îndrăznețe, a cuvintelor și expresiilor populare și a unor dificultăți sintactice, au fost transpuse astfel în limba germană :

*Wenn einst empörender der Abend flammt,
Ist von den Ahnen, welchen ich entstammt,
Zu dir, mein Sohn, dies Buch nur eine Flucht :
Sie führt durch Ackerbruch und tiefe Schlucht
Vorbei an toten Vätern, die sich bücken —
Von dir erhoffen sie den graden Rücken.* (p. 11).

Pentru a face sensibile intervențiile traducătorului, ne permitem să cităm și traducerea literală, în proză, a versurilor respective : „Cînd vreodată seara va arde răzvrătit, cartea aceasta va fi numai o fugă, de la străbunii din care cobor, spre tine, fiul meu : ea trece prin arături și ripi adînci, pe lingă străbunii care se apleacă — ei speră ca tu să ai spinarea dreaptă”. Reținem, mai întii, înlocuirea nemotivată a termenului *treaptă* prin *Flucht*, „fugă”, „refugiu”. În al doilea rînd observăm din cîmpărea originalului cu traducerea, că s-a produs o explicitare a metaforei — ceea ce nu se poate realiza decît în dauna ei, cu sacrificiul plasticității, dar cu un plus de precizie a ideii. Versul final din traducere : „Ei speră ca tu să ai spinarea dreaptă” (*Von dir erhoffen sie den graden Rücken*), care nu figurează în original, clarifică sensul moral și social al acestei ascensiuni, ajunsă pe o nouă treaptă a demnității și mîndriei umane, ca răspuns la umilînțele din trecut. Traducătorul n-a putut păstra, în limba germană, toată frumusețea metaforei argheziene și pentru faptul că expresia populară din versul : *Suite de bătrînii mei pe brînci* este, de fapt, intraductibilă. Traducerea, necesar liberă, a acestui vers : *Vorbei an toten Vätern die sich bücken* (*Trecînd pe lingă străbunii morți care se apleacă*) s-a impus de la sine. Fără îndoială că s-ar fi putut găsi și alte soluții pentru rezolvarea unor dificultăți ca cele pe care le-am sesizat, în traducerea acestei poezii. Trebuie să recunoaștem, însă, că tălmăcirea lui Alfred Margul-Sperber păstrează, în ciuda unor intervenții ca cele semnalate, atmosfera argheziană. Faptul acesta este confirmat mai bine de restul poeziei, care nici nu trebuie judecată decît ca un întreg. Regretînd că nu putem cita toată poezia, socotim util, pentru a putea aprecia munca traducătorului, să reproducem versurile în care poetul român se referă direct la limba pe care o folosește :

*Ca să schimbăm, acum, întia oară,
Săpa-n condei și brazda-n călimară,
Bătrînii-au adunat, printre plāvani,
Sudóarea muncii sutelor de ani.*

¹ Folosim ediția Tudor Arghezi, *Scrieri*, voi. 1—4, EPL, 1962—1963.

*Din graiul lor cu-ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvintele potrivite
Și leagăne urmașilor stăpîni.*

Aceste versuri, ca și celelalte, în care poetul anunță înnoirea universului liric, sînt bine traduse de Margul-Sperber, cu o precisă cîntărire a echivalențelor lingvistice care nu înstrăinează versiunea germană de original, chiar și atunci cînd traducerea este mai liberă:

Die Ahnen mussten hinter Ochsenjochen
Jahrhundertlang im Schweiss des Sommers kochen,
Dass ich als erster, statt der Pflugschar scharf,
Im Feld des Worts, die Feder führen darf.
Aus ihrem Ruf, der nur den Tieren galt,
Schuf ich-der Worte zierliche Gestalt
Und Wiegenlieder meinen stolzen Söhnen. (p. 11)²*

De pe acum se conturează o concluzie pe care vom avea mereu prilejul s-o sprijinim cu noi fapte de limbă. Argezi a lărgit enorm sfera limbajului poetic românesc, cuprinzînd sectoare noi socotite înainte nepoetice. Lexicul popular și arhaic din „graiul cu-ndemnuri pentru vite” al strămoșilor, expresiile idiomatice, și chiar unele durtăți de limbaj, în care „biciul răbdat se-n-toarce în cuvinte”, sînt tot pe atîtea obstacole ce-l pot inspăimînta pe un traducător mai puțin încercat și dotat. Toate elementele înșirate, la care se referă poetul în *Testament*, sînt, de fapt, uneltele sale poetice, care dau o savoare specifică versului arghezian. Pentru tot acest material, atît de greu de transpus în altă limbă, tocmai din cauza mării lui încărcături specifice, traducătorul s-a străduit să găsească corespondente și perifraze cît mai potrivite în limba germană.

Limba romină literară este mult mai legată de limba populară decît germana literară, în așa fel încît prezența cuvintelor și formelor populare și regionale nu dau limbii artistice românești un caracter dialectal, cum s-ar produce în alte limbi literare mai vechi. Traducătorul s-a ferit, din această cauză, să abuzeze de regionalismul german, în tălmăcirile sale, pentru a nu crea o impresie nepotrivită, care să-l transforme pe Argezi în scriitor dialectal. Vom vedea, în continuare, ce consecințe de ordin stilistic rezultă de aici. Deocamdată observăm, pe baza materialului din *Testament*, că traducătorul manifestă tendința de a înlocui termenul popular cu cuvinte uzuale. În cazul cînd această substituție nu este posibilă, el recurge la perifraze sau, mai rar, întrebuițează un termen cu o accepțiune metaforică. În felul acesta, *plăvani* este tradus prin *Ochsenjoch* „jug”, *căpătii* prin *Kissen* „pernă”, *sărică* prin *Wollhaartrachten* „haină țărănească din lînă”, iar arhaismul *hrisov* prin metafora „prima lumină” — *das erste Licht* etc.

De găsirea unor corespondențe cît mai potrivite, capabile să reproducă măcar o parte din bogăția limbii lui Argezi, depindea, în mare măsură, succesul traducerii. Să urmărim, așadar, în continuare, soluțiile traducătorului la numeroasele greutăți pe care le ridică textul originalului. O poezie ca *Pflugule*, în general destul de fidel tra-

* Deoarece tipografia nu dispune de semnul corespunzător, folosim, în locul lui *eszett*, ss.

² „Străbunii au fost nevoiți să se coacă (să fiarbă) sute de ani în sudoarea veștii, la jugul boilor, pentru ca eu, primul, să pot mîna, în locul brăzdarului ascuțit de la plug, în cîmpul cuvîntului, condeiul. Din strigătul lor, menit numai vitelor, eu am creat chipul gingaș al cuvîntelor și cîntece de leagăm fiilor mei mîndri”.

dusă, cu grijă pentru păstrarea atmosferei agreste, impunea, printre altele, găsirea unor termeni potriviți, în limba germană, pentru cuvintele *dumicat* și *zloată*, folosite de poet cu intenția de a găsi mijloace lexicale cât mai potrivite, într-un elogiu adus, nu uneltei, ci aceleia care a izvodit-o și a tras cu ea prima brăzdă. În traducerea germană, cuvintelor respective li s-au găsit echivalentele *Brockensuppe* pentru *dumicat* și *Schlamm und Lache* „noroi (mocirlă) și băltoacă” (p. 15) pentru *zloată*. În cazul celui de-al doilea termen, după cum vom vedea și în alte exemple, cuvintului popular din limba română îi corespund termeni literari uzuali în limba germană. Mai evident este acest fapt într-o poezie ca *Vint de toamnă*, tradusă, de altfel, tot atât de corect, dar în care, din cauza receptivității diferite a limbii literare romine și germane la elementul popular și regional, se acordă, în versiunea lui A. Margul-Sperber, un loc redus lexicului din aceste surse. În felul acesta, cuvinte ca: *grumaz*, *plocată*, *mîță*, *sorcovă* au fost traduse prin termeni germani de mare răspindire literară: *Nacken* „ceafă”, *Decke* „pătură”, *Katze* „pisică”, *Blumengewind* „impletătură de flori” (p. 20). Prin forța împrejurărilor, traducerea, lipsită de termenii populari și regionali, pierde ceva din aerul rustic al originalului. Atmosfera generală rămîne totuși, pe cât e posibil, argheziană printr-o sistematică ocolire a cuvintului și construcției savante și chiar printr-o anume undă de familiaritate, susținută de folosirea termenilor și construcțiilor uzuale.

Observăm că se produce, în unele cazuri, datorită acestei înlocuiri, uneori obligatorii, alteori evitabile, a termenilor populari și regionali prin termeni literari, o alunecare de la *concret* la *abstract*, de la *specific* la *general*. Termenii populari au o forță de individualizare pe care n-o posedă lexicul literar. Într-o poezie ca *Bărăganul*, de exemplu, substituirea termenilor *nătrame*, *tulpane barișe* (I, p. 185), obligatorie de altfel, pentru că traducătorul n-a putut găsi alte corespondențe mai bune decît înșirarea materialelor din care sint făcute aceste obiecte, (*kattunene, wollene, seidene Tücher und Weben*) se face în detrimentul imaginii, diminuîndu-i culoarea specifică.

Un anume specific autohton este, de asemenea, eliminat prin astfel de substituiri, care detașează traducerea de unele realități locale, și în traducerea poeziei *Giuvaier*.

Aceleași probleme le ridică și substituirea unor violențe de limbaj de către traducător. Această înlocuire se face, de regulă generală, tot prin folosirea lexicului literar. Astfel, imaginea *duda fiței*, folosită de Arghezi într-un *Psalm*, este tradusă în limba germană prin *Brustbeere* „boaba sîinului”; cuvintul *golani* din *Prigoana* (I, p. 28) este tradus prin *die Armen* „sărăcii” (p. 23). Aceste înlocuiri, care nu sint întotdeauna recomandabile, literarizează limbajul arghezian, frust, violent, nou și intoldeana neprevăzut.

În poezia *Blesteme*, cititorul e surprins și, dacă este mai puțin obișnuit cu limbajul arghezian, de-a dreptul descumpănit, deși este vorba de una din cele mai frumoase creații ale poetului, în primul rînd datorită ineditului expresiei, în care intră numeroși termeni populari, prinși în legăturile cele mai neașteptate, în imagini unice pentru figurarea descompunerii. Faptul acesta ridică noi greutăți în fața traducătorului, obligat să găsească, în limba germană, echivalente potrivite pentru cruditățile verbale din original. Trebuie să observăm că traducătorul a realizat, transpunînd acest text, atât de dificil, în limba germană, unul din cele mai convingătoare succese ale întregii traduceri. Violența plină de culoare a verbului și imaginii argheziene a-

pare ceva mai indulcită doar când traducătorului i-au lipsit, ca de obicei, corespondente potrivite pentru unii termeni populari. Așa este cazul cu imaginea surprinzătoare din aceste versuri: „Sobolii și viermii să treacă pribegi / Prin stîrvuri de glorii întregi” (I, p. 140), tradusă de Margul-Sperber în felul următor: „Maulwürfe und Würmer sollen durch Zeiten / Vêrwesten Ruhmes ruhlos gleiten” (Cîrțile și viermii să treacă fără odihnă / Prin timpuri de glorii putrezite) (p. 65). Remarcăm că imaginea de mai sus este tradusă foarte fidel, de altfel ca întreaga poezie. În aceeași poezie, cuvintele populare *grumaz* și *gilci* (I, p. 142) sînt traduse prin termenii literari *Hals „git”* și *Drüsen „glande”* (p. 67). În general, însă, traducătorul a reușit să păstreze întreaga tensiune și ineditul imaginilor din original, fără să recurgă la edulcorări nepotrivite, care ar fi anulat prospețimea limbajului arghezian.

Probleme asemănătoare cu cele din *Blesteme* a ridicat ciclul de poezii *Flori de mucigai*. Pe lângă înlocuirea unor termeni populari, tălmăcitorul recurge și la o traducere mai liberă. Sînt semnificative, în acest sens, versurile din cunoscuta poezie *Pătădul*, tradusă sub titlul *Der Zwitter*:

*Că din oamenii de rînd
Nu te-ai zămislit nicicînd,
Doar anăpoda și spîrc,
Cine știe din ce smîrc,
Morfolit de o copilă
De îaptură-negrăită
Cu coarne de gheață,
Cu coama de ceață,
Cu uger de omăt —
Iese așa fel de lăt* (I, p. 218).

*Aus der Menschen Liebesbanden
Bist du keinesfalls entstanden:
Einem Sumpf in Lieb ergeben,
Gab ein Werwolf dir das Leben,
Nur ein Schoss, vom Huf befleckt,
Eines Wesens, unentdeckt.
Aus Eis, Horn und Zähne,
Aus Nebel die Mähne,
Aus Schnee die Lenden
Kann solche Missgeburt vollenden.* (p. 91)³.

În unele cazuri astfel de modificări sînt impuse de conținutul grav al poeziei, care nu permite, în traducere, preluarea tuturor durităților de limbaj din original. Așa este cazul poeziei *Dacica*. Tonul grav al acestei poezii îl determină pe traducător să procedeze la unele schimbări, care, oricîte motivări am invoca, îndepărtează traducerea de original. Versul *N-a mai rămas din el decît gunoi* (II, p. 120) este tradus liber, cu evitarea termenului „gunoi”: *Nichts zeugt von ihm als Rest in einem Grab* (nimic nu dovedește despre el ca rămășiță într-un mormînt) (p. 130). Din același motiv și versurile: *Tu poți să fii, el poate să nu fie / Zgîrietura-i teafără și vie* (II, p. 121) sînt traduse mai liber: *Und hat er nicht an deinem Leben teil, / Lebendig ist,*

³ Din legăturile de dragoste omenești / Tu n-ai apărut nicidecum: / Supus în dragoste unei băltoace (unui smîrc), / Ți-a dat viață un vircolac. / Numai un sin pătat de copita / Unei ființe nedescoperite încă / cu coarne și dinți de gheață / cu coama de ceață / cu coapsele de zăpadă / poate desăvîrși un astfel de monstru.

was er dir gab, und heil (Și dacă el nu are parte de viața ta / Viu e și nevătămat, ceea ce ți-a dat) (p. 130). La fel se explică înlocuirea familiarului *zbenghi de fioare* prin *Kranz von Blumen* „cunună de flori” și a cuvintului *noroi* prin *lut* (*Ton*). Ocolind termenii și expresiile menționate, traducătorul s-a străduit să găsească în limba germană mijloace potrivite pentru a susține ideea și atmosfera din original, fără ca rezultatele să fie întotdeauna cele mai bune.

Am observat că, prin înlocuirea unor termeni populari și regionali, a unor asprimi de limbaj care rezultă tot din folosirea acestui material în poezia lui Arghezi, se ajunge, în traducere, la o alunecare de la un mod de exprimare mai concret și mai plastic, cu o mare doză de specificitate la un mod de exprimare mai abstract. Această tendință poate fi observată și în alte exemple. În versul acesta, de pildă, din *Duhovnicească*: *S-au povîrnit păreții / A putrezit ograda* (I, 144) elementele concrete apar într-o formulare abstractă, generală, în traducere: *Alles schwindet ohne Wiederkehr* (Totul dispare fără reîntoarcere) (p. 61). În *Poartă cernită*, de asemenea, traducătorul, reținut de comunicarea cu exactitate a ideii — inevitabilitatea morții, care ne smulge brutal din universul familiar, înstrăinându-ne de toți și de toate — nu merge, pînă la capăt, în direcția mijloacelor folosite de poetul român pentru a o comunica, eliminând, în traducere, obiectele din micul univers casnic al bătrinei care pășește pe „poarta cernită”. Traducătorul preferă o formulare mai generală. Versul: *Și s-au închis dulapul și bucătăria* este tradus, de aceea, *Man hat ihn einfach vergessen* (el a fost, pur și simplu, uitat) (p. 31), substituie pe care o considerăm prea liberă. De asemenea în *Har* (*Heimsuchung*), ocolind imaginea *negul cartofilor*, în favoarea unui termen mult mai general, *pămînt* (*Grund*), versurile sînt prea îndepărtate, în traducere, de exprimarea concretă din original, susținută și de adjectivul *cald*, de asemenea netradus:

*Și pentru negul cartofilor cald
Face descintece, ca pentru smarald* (I, p. 171).

*Über ihrem Grund die Sprüche
Murmelt er der uralten Schöpfungsküche* (p. 106).

În traducerea poeziei *Cintec de boală*, formularea „străpuns de cuie” (II, 118) devine „wie vom Alb gequält”, adică „chinuită de un strigoi” (p. 129). În poezia de inspirație folclorică. *La treabă*, în care fantasticul ia forme foarte terestre, întocmai ca elementele mistice, în alte poezii, traducătorul, ocolind unele durități de limbaj, se oprește asupra unor formulări mai generale:

*Se puse-n calea negurii cu coarne
Și găurindu-i pîntecul în zmirc
Și implintindu-i sabia în carne
Au curs din ea otravă, mucii și spîrc* (II, p. 262).

*Er wirft dem Untier mutig sich entgegen
Gehörnter Nacht, und trifft es in den Bauch
Und trifft das schwarze Herz mit seinen Schlägen
Und giftiger Geifer quillt wie Nebelrauch* (p. 133)⁴

⁴ Curajos, el se aruncă în calea dihaniei (monstrului), a nopții, cu coarne, și-o lovește în pîntec, și nimerește inima neagră cu loviturile sale și bale otrăvite izvo-răsc asemenea ceții.

Cercetarea echivalențelor găsite de traducător pentru imaginile din original dezvăluie noi aspecte ale acestei probleme. Am subliniat și cu alte prilejuri satisfacția pe care ne-o oferă constatarea că imaginația traducătorului o poate urmări, de cele mai multe ori cu fidelitate, pe aceea a poetului român. Vrem să semnalăm aici, pe lângă astfel de corespondențe fericite, și câteva cazuri, în care traducătorul a abandonat imaginea argeziană pentru alte mijloace.

În prima strofă din *Cîntec de adormit Mișura*:

*Doamne, fă-i bordei în soare,
Într-un colț de țară veche,
Nu mai nalt decît o floare
Și îngust cît o ureche (I, p. 11)*

traducătorul nu reține versurile *Într-un colț de țară veche / Nu mai nalt decît o floare*, străduindu-se, în schimb, să explicitizeze primul vers:

*Lieber Gott, schenk meinem Kinde
Klein ein Haus zum Angebinde,
Keins der grossen, stolzen Schlösser —
Wie ein Ohr nur und nich grösser (p. 13)⁵*

Atent la ineditul metaforelor și comparațiilor argeziene, atât de plastice, traducătorul, dacă renunță la comparația cu floarea, o reține pe aceea, surprinzătoare, a *bordeiului* cu *urechea*: *Și îngust cît o ureche — Wie ein Ohr nur und nich grösser*. Dacă nu putem fi de acord cu un amestec prea mare în textul originalului (în strofa a II-a a acestei poezii omiterea comparației *Cu o luntre cît chibritul* lipsește traducerea de anumite efecte umoristice), trebuie să recunoaștem că traducătorului, chiar cînd tîlmăcește mai liber, nu-i scapă esențialul¹; el păstrează întotdeauna un element sau găsește un echivalent care face prezența poetului român foarte vie în versurile traduse.

Arghezi folosește, adeseori, în construcția imaginilor, termeni populari. Faptul acesta bineînțeles că îngreuiază găsirea unor corespondențe cît mai potrivite în traducere. În *Heruvim bolnav*, Arghezi compară *cerul* cu un *blid* rustic în care laptele e „amar și *agurid*”.

*Cerul la gust i-ajunge ca un bid
Cu laptele amar și agurid (I, p. 46).*

Versurile care cuprind aceste imagini inedite, atât în ceea ce privește analogiile stabilite, cît și în ceea ce privește materialul lexical folosit, sînt traduse astfel:

*Wie bittre Milch und Herlingsbeeren hat
Schon im Geschmack er seinen Himmel satt (p. 34).*

*(Ca de laptele amar și de aguridă
El chiar prin gust este sătul de cerul său).*

Observăm absența comparației cerului cu *blidul* din cauză că traducătorul n-a putut reproduce ineditul lexical al acestei imagini.

La fel de dificilă este și traducerea imaginilor din această strofă a poeziei *Beșug*:

⁵ Doamne dă-i copilului meu în dar o casă mică, nu un palat mare și mindru, ci numai cît o ureche, nu mai mare.

*Din plopul negru, răzimal în aer,
Noaptea, pe șesuri, se desface lină,
La nesfârșit, ca dintr-un vîrf de caier,
Urzit cu fire de lumină (I, p. 50).*

Ca să reproducă efectele imagistice din original, traducătorul s-a folosit, într-un mod fericit, de verbul personificator *enthaspeln* „a desfășura”, menținind și comparația cu rusticul caier (*Kunkel*):

*Die Nacht enthaspelt sanft sich in die Weiten
Von einer Pappel, die in Lüften lehnt
Und einer Kunkel gleicht, aus der im Gleiten
Sich rot ein Faden letzten Lichtes strähnt (p. 36)⁶.*

Altădată traducătorul procedează, cum am mai avut prilejul să constatăm, la o substituție de termeni în imagine, ca în exemplul acesta din *Doliu*:

*Durerea mi se pierde-n fum,
Tot căutînd uă, vreasc de rost (I, p. 60)*

în care cuvîntul *vreasc* este înlocuit de cuvîntul *păr* (*Haar*) în expresia idiomatică „*sich an ein Haar klammern*”, „a se agăța de un fir de păr”. Traducătorul reușește să ne transmită întru totul ideea din original:

*Mein Denken löst in Rauch sich träg
Und klammert sich an jedes Haar (p. 40).*

Mai rar, metafora care cuprinde un termen popular nu este tradusă nici măcar printr-un echivalent cit de îndepărtat. În poezia *De-a v-ați ascuns...* de exemplu, nu întîlnim, în strofa a III-a, tradusă de altfel foarte liber, imaginea covîltirele lui Dumnezeu (I, 189):

*Ne vom iubi, negreșit, mercu
Strînși bucuroși la masă,
Sub covîltirele lui Dumnezeu.
Într-o zi piciorul va rămîne greu,
Mina stingace, ochiul sleit, limba scâmoasă.*

*Immer werden wir einander lieben,
Um den trauten Mittagstisch vertint.
Habe ich es einst zu toll getrieben,
Ist mein Lachen plötzlich ausgeblieben,
Wenn mein Schiitt erlahmt, mein Blick versteint (p. 76)⁷.*

Bineînțeles că ar fi absurdă pretenția de a cere ca imaginile, mijloace de expresie alii de sensibile și de personale, încît încă Aristotel considera, de aceea, că siml inimitabile⁸, să fie transpuse mecanic dintr-o limbă în alta. Compararea echivalente-

⁶ Noaptea se desfășoară lină în depărtări, dintr-un plop care se reazemă în aer și care seamănă cu un caier din care alunecă un fir roșu din ultima lumină.

⁷ Totdeauna ne vom iubi / uniți în jurul întimei mese (de prînz). Dacă vreodată am fost prea zburdalnic, / Rîsul meu a încetat deodată / Cînd pasul mi-a înțepenit, cînd privirea mi s-a împietrit).

⁸ Vezi Aristotel, *Poetica*, Editura științifică, Buc. 1957, p. 75.

lor aflate, printr-un efort al imaginației creatoare a traducătorului, cu modelele lor din original, este necesară pentru a putea stabili capacitatea lor de sugesție. Astfel, ideea scurgerii rapide a timpului este mai bine sugerată de metafora din original:

*Nu. Mină crîncen. timpul sparge-l cu potcoava,
S-apropiem vecia mai repede de noi.*

(*Restituiri*, I, 109)

decit de echivalentele propuse de traducător:

*Nein! Fort! Lass uns den Raum im Rausch durchwüten
Die Ewigkeit wächst näher, Stück um Stück.* (p. 54).

În schimb, socotim foarte potrivită traducerea fidelă a imaginilor atît de proaspete și de sugestive din *Psalm de taină*:

*Femeie răspîdită-n mine
Ca o mireasmă într-o pădure,
Serisă-n visare ca o slovă,
Înfiptă-n trupul meu: săcure* (I, p. 116).

*du Weib, in mich verströmt, gesogen,
wie Duft im Wald beim ersten Tauen
du Wort in meinen Traum gemeisselt,
du Beil, in meinen Stamm gehauen...* (p. 56).

Într-unul din *Psalmi*, Argezi, într-o serie de imagini, surprinzător de concrete, raportează zidirile omenești, nu fără o anumită intenție satirică ce vizează vanitatea și rapacitatea, la veșnicie. În general, sînt remarcabile echivalentele găsite de traducător pentru aceste imagini satirice: *Soarele-apune zilnic și răsare / Într-ale sale patru buzunare* (I, 131)—, „Die Sonne geht täglich fröhlich und munter / in seinen vier Taschen auf und unter“ (p. 61); *Lîind și lumina în țarcul lui de zestre / O potcovi și-o puse în căpestre — Da das Licht ihm als Erbteil zuerkannt wird / Hat er es beschlagen und geschirrt; Faci dintr-un împărat / Nici prai cît într-un presărat / Cocoloșești o-mpărăție mare / Ca o foiță de țigare* (I, p. 132) — *Von einem Kaiser allenthalben / Bleibt nicht einmal eine Prise Salz / Ein grosses Land zerknüllst du schier / Wie ein Blatt Zigarettenpapier* (p. 61—62). În schimb, în versurile, din același *Psalm*, în care infinitul este redus, cu aceeași intenție satirică, la dimensiuni foarte concrete, pentru a-l strivi pe acaparatorul vanitos sub povara propriilor sale ambiții nesăbuite, materialul sensibil al imaginii apare mult mai diminuat. Se creează, în felul acesta, impresia că traducătorul s-a ferit să se angajeze, pînă la capăt, în acest joc ameștor dintre concret și abstract specific întregii creații argeziene. Cităm versurile care cuprind imaginile în discuție:

*Peretele-l veacul pătrat,
Și treapta e veacul în lat,
Și scara e toată vecia* (I, 132).
*Die Wand ist die Unendlichkeit,
Die Stufe die Vergangenheit,
Die Treppe die ganze Ewigkeit* (p. 62)⁹.

După cum s-a văzut și din exemplele de mai sus, imaginația lui Argezi nu ostenește niciodată în stabilirea unor analogii ce includ domenii cît mai variate.

⁹ Peretele este nemărginirea, / treapta este trecutul, / scara este toată veșnicia.

Traducătorul, care găsește, de cele mai multe ori, echivalente potrivite pentru imaginile argheziene, evită, în unele cazuri, traducerea lor exactă, străduindu-se, în schimb, să clarifice și să subînțieze ideea.

Arghezi nu dovedește, însă, numai o inventivitate lexicală deosebită și un surprinzător dar imagistic. El este, în același timp, și unul dintre scriitorii cu sintaxa cea mai personală din întreaga literatură română. Numeroasele construcții populare, între care încadrăm și expresiile tipice¹⁰, elemente ale vorbirii orale, cotidiene, mulțimea dislocărilor sintactice etc. dau frazei lui Arghezi un caracter specific. Este de la sine înțeles că transpunerea acestor elemente în alte limbi este foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Alfred Margul-Sperber a depus aceeași muncă, pasiune și înțelegere, pentru a-l apropia cititorului german pe Arghezi, și în direcția această.

Cităm mai întâi câteva exemple în care traducătorul a încercat să rezolve dificultățile ridicate de frazeologia populară folosită de poetul român.

Pentru că expresiile idiomatiche, sint. de fapt, intraductibile, când ele nu pot fi echivate de imbinări de cuvinte tipice cu același sens în germană, se recurge la alte mijloace. De exemplu, expresia idiomatică *a umbla în dodii*, din versurile *Am pierdut mai toată vara / Umblind noaptea-așa în dodii* (II, p. 147), este tradusă astfel: *So den Sommer, Nacht um Nacht / Hab' im Sternkreis ich verbracht* (Astfel vara, noapte de noapte / am petrecut-o în cercul (în compania) stelelor) (p. 132). În alte cazuri, traducătorul suplinește expresia idiomatică din original prin trăsături de stil familiar. În acest exemplu din ciclul *Cîntare omului (La stele): Batjocora-i plătită cu viri și răzbunat* (III, p. 71), Sperber traduce astfel expresia idiomatică, modificată de Arghezi: *So ist der Schimpi vergolten und längst schon heimgezahlt* (astfel batjocora-i plătită și de mult răsplătită). Cuvîntul *heimzahlen* are și înțelesul expresiei românești „a plăti cu aceeași monedă”. Echivalentul este deci cît se poate de potrivit. Nu-i lipsit de interes să consemnăm și încercarea, pe care o face traducătorul, de a reproduce unele din formulările poetului român prin expresii idiomatiche germane. Semnificativă ni se pare, în acest sens, traducerea acestui vers din *Duhovnicească: Eu sint risipit prin spini și bolovani* (I, p. 145). Folosindu-se de expresia germană *mit Haut und Haaren* („cu piele și cu păr”, adică „cu toată ființa, în întregime”), traducătorul comunică cu exactitate ideea și se integrează și stilului arghezian, receptiv la întorsătura de frază în stil familiar, vorbit: *Ich selber bin zerstreut mit Haut und Haaren* (p. 70). Tot pe linia găsirii unor corespondente potrivite la formulările populare, înscrim și aceste versuri din poezia intitulată, în stil oral, *A fost, n-a fost*:

*Îl căutai ca-n sacul cu mălai,
Un bob de mei și n-aveai ce alege* (IV, p. 271).

traduse cu ajutorul unei expresii populare, cunoscută în ambele limbi: *Die Nadel die im Heu verloren war* (p. 173).

Expresiile și construcțiile familiare, cotidiene, la care face apel de atîtea ori Arghezi, își găsesc echivalente potrivite în traducerea lui Margul-Sperber. Un exemplu concludent îl oferă poezia *De-a v-ați ascuns*, atît de specific argheziană ca expresie, din care cităm versurile:

¹⁰ Acestea puteau fi tratate și la lexic. Pentru că ele dau sintaxei lui Arghezi un pronunțat caracter oral, am considerat că este mai potrivită discutarea lor aici.

Puii mei, bobocii mei, copiii mei!
Așa este jocul.
Îl joci în doi, în trei,
Îl joci în cîte cîți vrei.
Arde-l-ar jocul! (I, p. 191).

Este necesar să consemnăm faptul că această poezie nu ne pune numai în fața unei tendințe paradoxale, a poetului român, de a comunica idei grave, cu mijloacele limbii celei mai obișnuite. Este vorba aici și de o atitudine filozofică în fața morții. Traducătorul trebuia să găsească, de aceea, mijloace de stil familiar, bine dozate, pentru a nu compromite conținutul acesta plin de gravitate, printr-o alunecare spre efectul umoristic gratuit, de limbaj, și chiar spre grotesc. Această „inițiere cu umoare în jocul morții”¹¹, cum spune acad. G. Călinescu, realizată cu mijloacele exprimării familiare de către Arghezi, este fericit tradusă de A. Margul-Sperber în limba germană:

Meine Kinder, meine liebsten Kleinen:
So beschaffen ist dies schöne Spiel.
Spielen muss man es und darf nicht weinen
Manchen mag es gar befremdlich scheinen
Hol's der Teufel! denn es taugt nicht viel (p. 78).

Mai mult decît construcțiile sintactice populare și familiare, topica argheziană putea ridica dificultăți traducătorului. Nu rare sînt cazurile cînd versurile lui Arghezi, sînt greu de urmărit din cauza interpolărilor care intervin în desfășurarea firească a unităților sintactice. Margul-Sperber păstrează, în numeroase cazuri, dispunerea propozițiilor și părților de propoziție ca în original:

Floarea mică, iarba toată,
Sub dantela albei rochi,
Spre genunche ridicată,
Plină-i de pindiri de ochi (I, p. 32).

Traducătorul nu restabilește topica normală: „Floarea mică, iarba toată... / Plină-i de pindiri de ochi”... ci o păstrează întocmai pe cea din original:

Kleine Blume, Gras von oben,
Unterm weissen Spitzenkleid,
Zu den Knien emporgeschoben —
Späherblicke lauern weit (p. 24).

Dislocările sintactice argheziene pot conduce și la interpretări greșite. În versurile:

Dar fiindcă n-ai putut răpune
destinul ce-ți pîndi făptura
Și n-ai știut a-i scoate-n cale
și-al prăvăli de moarte, ura... (I, 118).

ura este complement drept pe lângă verbul a scoate (și n-ai știut a-i scoate-n cale ura) și precizează acțiunea celui apăsător de soartă, a femeii în cazul de față. Dislocarea

¹¹ G. Călinescu, Tudor Arghezi, „Jurnalul literar”, 1939, p. 41.

complementului prin introducerea unei noi propoziții (și-a-l prăvăli de moarte), l-a orientat pe traducător spre o altă interpretare. În versiunea germană, ura intră într-o altă sferă de determinare, precizând acțiunea dușmănoasă a destinului:

*Doch da du es nicht meistern konntest,
das Schicksal, lauernd auf dein Wesen,
und seinen Hass nicht hindern konntest.
dass es zum Opfer dich erlesen...* (p. 57).

Am semnalat această nepotrivire, mai mult cu intenția de a reliefa un procedeu sintactic arghezian, greu de transpus în alte limbi, din cauza unor deosebiri esențiale în structura lor. Altfel trebuie să observăm că, în ciuda schimbării obiectului în poziția respectivă, sensul general al poeziei nu este alterat.

Concluzia care se desprinde din această cercetare a mijloacelor lexicale, imaginilor și sintaxei argheziene, așa cum apar ele transpuse în limba germană de A. Margul-Sperber, este favorabilă traducătorului. Cu excepția unor lipsuri, inerente într-o traducere, A. Margul-Sperber, lucrând cu un text extrem de dificil, dar tot atât de ispititor pentru un traducător poet, a reușit să facă accesibilă cititorului german frumusețea poeziei argheziene. Poetul Margul-Sperber, după cum era și firesc, nu s-a menținut în cadrele stricte ale unei traduceri literale, ci a căutat să urmărească zborul înalt al imaginației poetului român cu propria sa imaginație creatoare. Circulația lui Arghezi, care a depășit dimensiunile naționale, este mult înlesnită peste hotare de această frumoasă traducere.

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA CRONICARULUI ION NECULCE

DE

AURORA ILIES

Cercetătorii de pînă acum arată că în ce privește biografia lui Ion Neculce știrile nu prea abundă; de aceea ni se pare potrivit să adăugăm la cele ce se cunosc despre cronicar și unele informații, care ori că au trecut neobservate, ori n-au fost identificate în mod sigur ca referindu-se la persoana lui; aceste informații se desprind din cronică oficială a domniei lui Constantin Brîncoveanu, scrisă de logofătul Radu Greceanu:

Este îndeobște cunoscut că Brîncoveanu a dus o luptă necruțătoare împotriva lui Dimitrie Cantemir și că domnul moldovean a răspuns în aceeași măsură nu numai prin asemănătoare „amestecături” la Poartă¹, dar și în scris, în operele sale². Dimi-

¹ Neculce arată ce fel de împăcare intervenise la un moment dat între Dimitrie Cantemir și Brîncoveanu, „așe au ținut de bine această paci, pe cum țin ciinii vinerii”. *Letopisețul țării Moldovei*, ed. II de I. Iordan, București, 1959, p. 175.

² *Istoria imperiului otoman și Istoria ieroglifică*.